

τὴν εὐσέβειαν. Ἡ αὐτοκρατορική φήμη ἐνεπείησεν εἰς τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντωνίνων ἔτι μείζονα ἰσχὺν καὶ πολυαριθμότερους ὀπαδοὺς· τότε ἐξηπλώθη ἐπὶ τοῦ ὅλου ῥωμαϊκοῦ κόσμου.

Ο ΕΠΙΚΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ὁ Ἐπίκουρος ἐγεννήθη τὸ 3^{ον} ἔτος τῆς 109 Ὀλυμπιάδος (342 π. Χ) ἐν Σάμῳ, ἐνθα Νεοκλῆς ὁ πατήρ του ἀστὸς Ἀθηναῖος εἶχε μεταβῆ ὡς οἰκιστῆς. Δέκαοκταετῆς ὢν τὴν ἡλικίαν ὁ Ἐπίκουρος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα δὲ ἤδη ὡς καὶ ἐν Σάμῳ, ἐσπούδαζε μάλιστα τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Δημοκρίτου· ἔτι δὲ συνεσχετίσθη μετὰ πολλῶν τῶν τότε φιλοσόφων, μετὰ Ξενοκράτους τοῦ πλατωνικοῦ, καὶ Θεοφράστου τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους.— Ἄλλως δὲ ἀπεκάλει ἑαυτὸν αὐτοδίδακτον (Δ. Λ. Χ, 13), ὑπαινιττόμενος ὅτι παρήγαγεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ φιλοσοφικὸν του σύστημα· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶμεν διὰ τούτου ὅτι οὔτε ἤκουσεν ἄλλους φιλοσόφους, οὔτε ἐσπούδασεν ἄλλων συγγράμματα. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι τὸ σύστημά του ὡς πρὸς τὸ ἐμπεριεχόμενον εἶναι πάντῃ ἰδιοφυές, διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἡ φυσικὴ του φιλοσοφία εἶναι κυρίως ἡ τοῦ Λευκίππου καὶ τοῦ Δημοκρίτου. Κατὰ 36 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἤνοιξεν ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικὴν σχολήν, ἧς προϊστάτο μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ βίου του, ἐδίδασκε δὲ ἐν κήπῳ ὃν πρό τινος χρόνου εἶχεν ἀγοράσει καὶ διὰ τῆς διαθήκης του ἐκληροδότησεν εἰς τὴν σχολήν του (Δ. Λ. Χ, 17). Ὁ Κικέρων μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἦτο φίλος ἐνθερμος, ἀνὴρ ἀγαθός, περιποιητικὸς καὶ φιλάνθρωπος (*bonum comem et humanum*. Cicero de finibus II, 25), Διογένης δὲ ὁ Λεάρτιος ἐπαινεῖ μάλιστα τὴν πραότητα αὐτοῦ, τὸ σέβας πρὸς τοὺς γονεῖς του καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας φιλάνθρωπίαν του. Ναὶ μὲν διαθρυλεῖται τὸ φιλήδονον καὶ ἀκόλαστον ἦθος τῶν Ἐπικουρείων· ἀλλὰ τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν θρυλημάτων τούτων εἶναι συκοφαντικαὶ ἢ ὑπερβολαί, διότι τούλάχιστον αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ἐπικούρου δὲν ὑπεστήριζον τὴν ἀφρονα ἡδονήν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἐπίκουρος φημίζεται διὰ τὴν αὐστηράν αὐτοῦ ἐγκράτειαν καὶ τὴν τῶν ἠθῶν του καθαρότητα· εἰ καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του κατετρώχετο ὑπὸ σωματικῶν ἀλγηδόνων, ὡς ὑφίστατο μετὰ μεγίστης καρτεροψυχίας· ἀπέθανε δὲ μετὰ τῆς προσηκούσης εἰς τὸν ἀληθῆ φιλόσοφον ἡρεμίας καὶ γαλήνης κατὰ τὸ 72 ἔτος τῆς ἡλικίας του, 270 π. Χ.

Ὁ Ἐπίκουρος εἶπερ τις ἄλλος ἠγάπατο καὶ ἐτιμάτο ὑπὸ τῶν μαθητῶν του. Συνέζων μετὰ τσαύτης οἰκειότητος, ὥστε συνέλαβον τὴν ιδέαν νὰ συγκαταβάλωσι κοινῶς τὴν περιουσίαν των, ὅπως συνεποταλώσιν εἰς τὸ ἐξῆς μόνιμον κοινότητα, ὡς ἄλλοτε οἱ Πυθαγόρειοι. Ἄλλ' ὁ Ἐπίκουρος τὸ ἀπηγόρευσε αὐτοῖς διότι ἡ πράξις αὕτη ἰδέει-

κνυε δυσπιστίαν περί τῆς φιλικῆς αὐτῶν προθυμίας καὶ ἐτοιμότητος. μεταξὺ δὲ τῶν δυσπιστούντων, οὐδεμία φιλία καὶ ἀφοσίωσις δύναται νὰ ὑπάρξῃ (1). Μετὰ τὸν θάνατόν του οἱ μαθηταὶ ἠσθάνοντο βαθύτατον σέβας πρὸς τὴν μνήμην του· ἔφερον ἐγκεχαραγμένην τὴν εἰκόνα του παντοῦ ἐπὶ δακτυλιολίθων καὶ ποτηρίων, καὶ ἔμενον τοσοῦτον πιστοὶ εἰς τὰς διδασκαλίας του, ὥστε ἐθεώρουν ἀμάρτημα νὰ ἐπενέγκωσιν εἰς αὐτὰς μεταβολὴν τινά. Ὄθεν καὶ ὑπὸ ἐπιστημονικὴν ἔποψιν οὐδεὶς διάσημος μαθητῆς τούτου μνημονεύεται εἰμὴ Λουκρέτιος ὁ ῥωμαῖος ὁ ἐμμέτρως γράψας *De verum nature*· ἡ φιλοσοφία του οὐδεμίαν ἔλαβε πρόσδον καὶ ἀνάπτυξιν. Πρὸς ἔπαινον τῆς ἐπικουρικῆς φιλοσοφίας λέγεται ὅτι εἰς μόνος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἐπικούρου, ὁ Μητρόδωρος μετέστη πρὸς τὸν Καρνεάδην· ἄλλως δὲ αὕτη ὑπερέβη ἀπάσας κατὰ τὴν διάρκειαν, ἐφ' ὅσον αἱ ἄλλαι ἐξέλιπον καὶ διεκόπησαν (Δ. Λ. X, 9). Καὶ ἐπιστήσαντος τινὸς τὴν προσοχὴν τοῦ Καρνεάδου ἐπὶ ταύτης τῆς τῶν μαθητῶν προσκολλησέως εἰς τὸν Ἐπίκουρον, εἶπεν: Ὁ ἀνὴρ δύναται νὰ γενῆ εὐνοῦχος, ἀλλ' ὁ εὐνοῦχος οὐδέποτε πάλιν ἀνὴρ (Δ. Λ. IV, 43).

Ὁ Ἐπίκουρος ἐγένετο πολυγραφέατος, συνέγραψε περίπου 300 συγγράμματα πλείονα τοῦ Ἀριστοτέλους (Δ. Λ. X. 26) ὅπερ καθίσταται παράδοξον δι' ἀνθρώπον οὐχὶ βεβαίως πολυμαθῆ, ὅστις περιεφρόνει τὰς βαθεῖας ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας

Αἱ φιλοσοφικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ἐπικούρου ἐκφράζονται ὠρισμένως εἰς τὸν τῆς φιλοσοφίας ὄρισμόν του. Λέγει ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐνέργεια, ἥτις διὰ τῶν λόγων καὶ τῶν ἀποδείξεων περιποιεῖ εὐδαιμόνα βίον (Σεξ. Ἐμπ. πρὸς τοὺς μαθ. XI, 169. Ἐπίκουρος ἔλεγε τὴν φιλοσοφίαν ἐνέργειαν εἶναι λόγοις καὶ διαλογισμοῖς τὸν εὐδαιμόνα βίον περιποιούσαν Δ. Λ. X. 122. μελετᾶν χρὴ τὰ ποιούντα τὴν εὐδαιμονίαν). Ἡ φιλοσοφία ἐπομένως ἔχει κατ' αὐτὸν ἀποκλειστικῶς πρακτικὸν τέλος, τὴν τῆς εὐδαιμονίας κατόρθωσιν· καὶ πᾶσα γνῶσις καὶ ἐπιστήμη ἔχει μόνον ἀξίαν, ἐφ' ὅσον φέρει εἰς τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ οἱ Στωϊκοὶ ὑπέβαλον ἤδη τὸ θεωρητικὸν ἐνδιάφορον εἰς τὸ πρακτικόν, τὴν λογικὴν καὶ τὴν φυσικὴν εἰς τὴν ἠθικὴν. Ἀλλ' ὁ Ἐπίκουρος ἔτι ὀριστικώτερον ἀπεφήνατο ὅτι ἅπασαι αἱ θεωρητικαὶ ἐπιστήμαι, ὧν ἡ ἐνάσκησις οὐδαμῶς χρησιμεύει εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, εἶναι ἀνωφελεῖς, καὶ ἐκφράζει ἀπροκαλύπτως τὴν πρὸς αὐτὰς ἀδιαφορίαν του καὶ περιφρόνησιν. Καὶ αὐτὴν τὴν φυσικὴν ἐξετάζει ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν· τὴν παραδέχεται μόνον ἕνεκα τοῦ πρακτικοῦ αὐτῆς τέλους· διότι ἡ γνῶσις τῶν φυσικῶν αἰτιῶν εἶναι τὸ μόνον μέσον, ὅπως ἀπαλ-

(1) Δ. Λ. II. Τὸν τε Ἐπίκουρον μὴ ἀξιῶν εἰς τὸ κοινὸν κατατίθεσθαι τὰς οὐσίας καθάπερ τὸν Πυθαγόραν, κοῖνα τὰ τῶν φίλων λέγοντα, ἀπιστούτω γὰρ εἶναι τὸ τσιούτον· εἰ δ' ἀπιστῶ, οὐδὲ φίλων.

λαγῶμεν εἴτε ἀπὸ δεισιδαιμονίας, εἴτε ἀπὸ ἀλόγους φόβους προαισθημάτων, θείας κολάσεως, κ.τ.λ. καὶ τοῦτο εἶναι τὸ μοναδικὸν τῆς φυσικῆς τέλος, διότι ἂν δὲν μᾶς ἠνώχλει ἡ ἰδέα τῶν θεῶν καὶ τοῦ θανάτου, λέγει ὁ Ἐπίκουρος, οὐδόπως προσεδεόμεθα τῆς φυσικῆς. (Ἐπικουρ. παρὰ Διογεν. X, 82. 85· μὴ ἄλλο τι τέλος ἐκ τῆς περὶ μετεώρων γνώσεως . . . νομίζειν δεῖ εἶναι ἥπερ ἀταραξίαν καὶ πίστιν βέβαιον καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 112. Εἰ μὴ δὲν ἡμᾶς αἰ περὶ τῶν μετεώρων ὑποψίαι ἠνώχλουν καὶ αἰ περὶ θανάτου . . . οὐκ ἂν προσεδεόμεθα φυσιολογίας).

Τὴν συνήθη διαίρεσιν τῆς ὅλης φιλοσοφίας εἰς λογικὴν ἢ διαλεκτικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν παρεδέχθησαν καὶ οἱ Ἐπικουρείοι (Δ. Λ. 29), ἀλλὰ τὴν πρώτην ἐκ τούτων περιορίσαντες εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τῶν κριτηρίων τῆς ἀληθείας, ἐπομένως δὲ ὀνομάσαντες αὐτὴν οὐχὶ λογικὴν ἢ διαλεκτικὴν, ἀλλὰ Κανονικὴν, τὴν προέταξαν ὡς ἀπλήν εισαγωγὴν εἰς τὰ ἄλλα δύο μέρη (Διογ. X, 30· τὸ μὲν οὖν κανονικὸν ἐφόδους ἐπὶ τὴν πραγματείαν ἔχει) ἢν συνῆπτον μετὰ τῆς φυσικῆς (Διογ. αὐτόθι· εἰώθασι μέντοι τὸ κανονικὸν ὁμοῦ τῷ φυσικῷ συντάττειν.—Κατ' ἄλλους δὲ ὁ Ἐπίκουρος παραδέχεται μόνον μέρη τῆς φιλοσοφίας, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν. Σενεκ. Epicurei duas partes philosophiae putaverunt esse naturalem atque moralem· rationalem removerunt, deinde . . . ipsi quoque locum quem de iudicio et regula appellant alio nomine rationalem induxerunt: Sed accessionem esse naturalis partis existimant). Τὴν δὲ φυσικὴν τοσοῦτον ὑπέβαλλον εἰς ὑπηρεσίαν τῆς ἠθικῆς, ὥστε τινὲς ἀπεπειράθησαν εἰς ἔκθεσιν τοῦ συστήματος νὰ προτάξωσι τὴν τελευταίαν τῶν δύο ἄλλων μερῶν, τῆς κανονικῆς καὶ φυσικῆς. Αὕτη ὅμως ἡ Ἐπικουρείος σχολὴ ἠκολούθει εὐλόγως τὴν συνήθη κατάταξιν (Διογ. Λ. X, 29. Σεξ. VII, 22), διότι εἰ καὶ ἡ ὅλη τάσις τῆς Ἐπικουρείου Κανονικῆς καὶ Φυσικῆς, δύναται μόνον νὰ ἐννοηθῇ ἐντελῶς ἐκ τῆς ἠθικῆς των, αὕτη ὅμως προϋποθέτει ἀμφοτέρας ἐκείνας κατὰ τὴν σχολαστικὴν μορφήν των, ὅθεν καὶ ἡμεῖς προτιμῶμεν εἰσαγωγικῶς νὰ τὰς προτάξωμεν.

ΚΑΝΟΝΙΚΗ

Ἡ κανονικὴ περιορίζεται εἰς τὴν ἔρευναν περὶ τοῦ κριτηρίου, ἢ τὴν γνωσεολογίαν, διότι ἡ ὅλη κατ' εἶδος λογικὴ, ἢ θεωρία περὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν συλλογισμῶν παρελείφθη ἐπὶ τοῦ Ἐπικουρίου (Cic. fin. 1, 7, 22 jam in altera philosophiae parte . . . quae λογικὴ dicitur, iste vester plane, ut mihi quidem videtur, inermis a nudus est tollit definitiones: nihil de dividendo ac partiendo docet: non quomodo efficiatur concludaturque ratio* (Schluss) tradit; non qua vi captiosā solvantur, ambigua distinguantur ostendit). Τὸ Κριτήριον τῆς ἀ-

ληθείας καὶ τοῦ ψεύδους εἶναι ἀποκλειστικῶς ἡ αἴσθησις. Ἐὰν δὲν πιστεύωμεν τὰ αἰσθητήριά μας, πολλῶ ἔλαττον δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν εἰς τὸν λόγον, διότι οὗτος κατὰ τὴν Ἐπικούρειον θεωρίαν, παράγεται ἐξ ὁλοκλήρου ἐκ τῆς αἰσθήσεως· οὐχὶ δὲ μόνον ἤθελεν ἐκλείψει πᾶν χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ πᾶσα σταθερὰ πεποιθήσις, πᾶσα δυνατὴ πράξις. Ἐπομένως δὲ ἡ αἴσθησις καθὸ τοιαύτη εἶνε πάντοτε καὶ κατὰ πάσων περιστάσεων ἀληθής, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἀπάτας τῶν αἰσθητηρίων τὸ σφάλμα δὲν εἶναι εἰς τὴν αἴσθησιν καθὸ τοιαύτην, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμετέραν κρίσιν· τὸ μόνον ὅπερ μᾶς βεβαιούσι τὰ αἰσθητήριά μας, εἶναι ὅτι διατιθέμεθα οὕτω πως ἢ ἄλλως ὑπὸ τινος ἀντικειμένου, ὅτι αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ εἰκὼν ἔθιζε τὴν ψυχὴν μας, καὶ τοῦτο εἶναι πάντοτε ὀρθόν· δὲν ἔπεται ὁμῶς ἐντεῦθεν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον εἶναι τοιοῦτον οἷον ἡμῖν παρίσταται καὶ ὅτι ἄλλοι λαμβάνουσιν ὑπ' αὐτοῦ τὴν αὐτὴν πρὸς ἡμᾶς ἐντύπωσιν, διότι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὄντος ἀπορρέουσι διάφοροι εἰκόνας, καὶ αἱ εἰκόνας αὗται ἐνδέχεται ν' ἀλλοιωθῶσιν ἐνῶ διευθύνονται πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν ἢ τὸ οὖς μας, ἐνδέχεται καὶ νὰ προσβάλωσι τὰ αἰσθητήριά μας ἀπλαῖ εἰκόνας, πρὸς ἃς οὐδὲν στερεὸν σῶμα ἀντιστοιχεῖ: συγχέοντες οὖν τὴν εἰκόνα μετὰ τοῦ πράγματος, τὴν ὑποκειμενικὴν ἐντύπωσιν μετ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου, βεβαίως ἀπατώμεθα, ἀλλ' ἡ ἀπάτη αὕτη δὲν πηγάζει ἐκ τῶν αἰσθητηρίων μας, ἀλλ' ἐκ τῆς δόξης μας. (Ἐπικ. παρὰ Διογ. X, 50. Σεξ. Μαθ. VII, 203--216). Καὶ πῶς δύναται δέ, ἐρωτᾷ ὁ Ἐπίκουρος (Δ. X, 31. Λουκ. IV, 480) ν' ἀναιρεθῇ ἡ μαρτυρία τῶν αἰσθητηρίων; Διὰ τοῦ λόγου; ἀλλ' οὗτος ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν αἰσθητηρίων, καὶ δὲν δύναται νὰ μαρτυρήσῃ κατ' ἐκείνων, ἐκ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν ὑποίων ἐξαρτᾶται ἢ ἰδίᾳ αὐτοῦ, ἢ δι' ἀλλήλων; Ἄλλ' αἱ μὲν ἑτεροειδεῖς δὲν δύνανται νὰ ἐπικρίνωσιν ἀλλήλας, διότι ἐκάστη εἶναι διάφορος (οὐ τῶν αὐτῶν κριτικῶν ἐρυθροῦ καὶ γλαυκοῦ) αἱ δὲ ὁμοειδεῖς ἔχουσιν ἴσην ἀξίαν, ἐπομένως δὲ ἐπίσης ἰσχύουσι π. χ. τὸ ὁμοειδὲς τῆς δράσεως. Ὅθεν ἐναπολείπεται ὅπως δίδωμεν πίστιν ἀδιακρίτως εἰς πᾶσαν αἴσθησιν: εἶναι τὸ ἀμέσως βέβαιον, καὶ διὰ τοῦτο χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἐπικούρου διὰ τοῦ ὀνόματος ἐνάργεια.

Διὰ τῶν ἐπαναλήψεων τῆς αἰσθήσεως γεννᾶται ἡ Πρόληψις, ἣτις δὲν εἶναι ἄλλο τι, ἢ ἡ ἐν τῇ μνήμῃ διατηρηθεῖσα γενικὴ εἰκὼν τοῦ αἰσθητοῦ (Διογ. X, 33. Τὴν δὲ πρόληψιν λέγουσιν οἶονεὶ κατάληψιν ἢ δόξην ὀρθὴν ἢ ἐννοίαν ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τουτέστι μνήμην τοῦ πολλάκις ἐξῶθεν φανέντος). Τοῦτο τὸ γενικὸν στερεοῦται διὰ τοῦ ὀνόματος. Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐπικούρου καλουμένη ἐνάργεια εἶναι τὸ ν' ἀναγνωρίζῃ τις τὸ αἰσθητικὸν ὑπάγων αὐτὸ εἰς τὰς ἀποκτηθείσας καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος στερεωθείσας ἐννοίας. (Διογ. αὐτόθι· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἄνθρωπος εὐθύς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων... καὶ οὐκ ἂν ἐζητήσαμεν τὸ

ζητούμενον, εἰμὴ πρότερον ἐγνώκαμεν αὐτό. . . οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμὲν τι μὴ πρότερον αὐτοῦ κατὰ πρόληψιν τὸν τύπον μαθόντες). "Ὅθεν ἀπασι αἱ ἐννοιαὶ ἡμῶν καθ' ἑαυτὰς θεωρούμεναι εἶναι ἀληθεῖς καὶ οὐδαμῶς ἀποδείξεως προσδεόμεναι, διότι εἶναι ἀντανακλάσεις τῶν πραγμάτων ἐν τῇ ψυχῇ. (Δ. Χ, 33. πᾶν οὖν πρᾶγμα ὀνόματι τῷ πρώτῳ ἐπιτεταγμένῳ ἐναργές ἐστι. . . ἐναργεῖς οὖν εἰσὶν αἱ προλήψεις. Δ. 38. ἀνάγκη γὰρ τὸ πρῶτον ἐννόημα καθ' ἕκαστον φθόγγον βλέπεσθαι καὶ μηδὲν ἀποδείξεως προσδεῖσθαι).

Ἡ δόξα ἢ ὑπόληψις τέλος πάντων δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰ μὴ ἡ ἀναφορὰ τοῦ γενικοῦ ἐκείνου τύπου, ὄντινα ἐν ἡμῖν ἔχομεν, εἰς τι ἀντικείμενον (αἰσθήσειν) ἦτοι ἡ κρίσις. Ἐκείνη δὲ ἡ δόξα πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς ἀληθής, ἥτις ὑποστηρίζεται διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν αἰσθήσεων, ἢ τοῦλάχιστον δὲν ἀναιρεῖται, καὶ ὡς ψευδῆς ἐκείνη ἐν ἣ συμβαίνει τὸ ἐναντίον. (Διογ. Χ, 33. καὶ τὸ δοξαστὸν ἀπὸ προτέρου τινὸς ἐναργοῦς ἤρτηται. . . τὴν δὲ δόξαν καὶ ὑπόληψιν λέγουσιν ἀληθῆ τε φασὶ καὶ ψευδῆ ἂν μὲν γὰρ ἐπιμαρτυρῆται ἢ μὴ ἀντιμαρτυρῆται, ἀληθῆ εἶναι, ἐὰν δὲ μὴ ἐπιμαρτυρῆται ἢ ἀντιμαρτυρῆται ψευδῆ τυγχάνειν. — Σεξ. Μαθ. VII, 211. Τῶν δοξῶν κατὰ τὸν Ἐπίκουρον αἱ μὲν ἀληθεῖς εἰσὶν αἱ δὲ ψευδεῖς· ἀληθεῖς μὲν εἴτε ἐπιμαρτυροῦμεναι, καὶ οὐκ ἀντιμαρτυροῦμεναι καὶ οὐκ ἐπιμαρτυροῦμεναι πρὸς τῆς ἐναργείας). Προϋποτίθεμεν, ὅτι ἐνεστῶσας τινὰς αἰσθήσεις θέλουσι διαδεχθῆ ἄλλαι τινές, ὅτι π. χ. ὁ πύργος ὅστις πόρρωθεν παρίσταται ἡμῖν στρογγύλος, θέλει παραστῆ ἡμῖν τοιοῦτος καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς· ἐὰν ἡ πραγματικὴ ἀντίληψις ἀντιστοιχῆ εἰς ταύτην τὴν προσδοκίαν, ἡ δόξα μας εἶναι ὀρθή, ἄλλως ψευδῆς (1) ἢ προϋποθέτομεν ἐπὶ τινῶν φαινομένων λαμβανούσης αἰτίας, π. χ. τὸν κενὸν τόπον ὡς αἰτίαν τῆς κινήσεως· ἐὰν λοιπὸν ἅπαντα τὰ φαινόμενα ἀρμόζωσιν εἰς ταύτην τὴν ἐξήγησιν, θεωροῦμεν τὴν προϋπόθεσίν μας ὡς ἀληθῆ, εἰ δὲ μὴ, ὡς ψευδῆ (Σεξ. αὐτόθι). Κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν ἡ ἀλήθεια τῆς δόξης ἀναγνωρίζεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς πείρας κατὰ δὲ τὴν δευτέραν, ὅτι δὲν ἀντιμαρτυρεῖται ὑπ' αὐτῆς (Σεξ. αὐτόθι 213). Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ Ἐπίκουρος ὑπαινίττεται τὰ χαρακτηριστικὰ ἀπλῶς αἰσθητικῆς γνωσεολογίας· ἀλλ' ὅπως ἀναπτύξη τοὺς ὑπαινιγμοὺς τούτους εἰς πραγματικὴν θεωρίαν, ὀλίγον ἐνδιαφέρεται.

Αὐτὰ ὅθεν εἶναι αἱ τρεῖς ἀπλούσταται στιγμαί. Ἐκ τῆς αἰσθήσεως σχηματίζεται ἡ εἰκὼν· ἡ εἰκὼν εἶναι ἡ αἰσθήσις κατὰ γενικὸν τρόπον· αὕτη ὑπαγομένη ὑπὸ τὴν πρόληψιν, ὑπὸ τὸν γενικὸν τύπον λέγεται δόξα, ὑπόληψις. Λαμβάνομεν αἰσθήσεις π. χ. τοῦ λευκοῦ, τοῦ ἡδέος,

(1) Τὸ ἀντικείμενον τῶν μελλουσῶν ἀντιλήψεων μας καλεῖ ὁ Ἐπίκουρος Δ. Χ, 38 τὸ προσμένον.

τοῦ σκληροῦ, κ.τ.λ. ἐκ τούτων σχηματίζονται γενικαὶ ἔννοιαι, εἰκό-
νες· ἐὰν δὲ αὐθὺς παραστῆ ἡμῖν ἀντικείμενόν τι, ἀναγνωρίζομεν ὅτι
ἡ εἰκὼν αὕτη ἀντιστοιχεῖ εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον. Τοῦτο εἶναι τὸ
ὄλον κριτήριον τῆς Ἐπικουρικῆς φιλοσοφίας.

ΦΥΣΙΚΗ

Καὶ ἡ φυσικὴ ἔχει μόνον ἀξίαν διὰ τὸν Ἐπίκουρον, ἐφ' ὅσον συμ-
βάλλει εἰς τὸν εὐδαίμονα βίον. Ἐπιστημονικῶς δὲ ἐνδιαφέρεται ὁ
Ἐπίκουρος περὶ τῆς ἐρεῦνης τῆς φύσεως, ἀσχολεῖται εἰς τὴν φυσικὴν
μόνον ἔνεκεν τῆς πρακτικῆς ὠφελείας τῆς, ἐφ' ὅσον μᾶς ἀπαλλάττει
ἀπὸ τὸν δεισιδαίμονα φόβον τῶν φυσικῶν δυνάμεων· ἐπομένως δὲ
συντείνει εἰς τὴν ψυχικὴν ἡμῶν ἡρεμίαν. Ἐὰν δὲν ἐτάραττον, λέ-
γει, τὴν ψυχικὴν μας γαλήνην, ἔκτακτα οὐράνια φαινόμενα, τρομερὰ
φυσικὰ συμβάντα, οἷα καταιγίδες καὶ σεισμοί, ὁ φόβος τοῦ θανάτου
καὶ τοῦ κατ' ἄχθονίου κόσμου, δὲν προσεδεόμεθα τῆς φυσικῆς ἐπιστή-
μης (X, 142 ἐν τέλει). Ὅθεν ἄνευ τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως δὲν εἶ-
ναι δυνατὴ ἡ ἡρεμία τῆς ψυχῆς καὶ ἀτάραχος ἡδονὴ (X, 143).

Ὁ Ἐπίκουρος πραγματευόμενος περὶ τῆς φυσικῆς ἠκολούθησεν ἀ-
κριβῶς τὸ σύστημα τοῦ Δημοκρίτου, οὕτινος ἡ φυσικὴ διδασκαλία
κατ' ἐξοχὴν ἤρρεσεν αὐτῷ ἔνεκεν τοῦ ὕλισμοῦ του. Ὡς ὁ Δημόκριτος
οὕτω καὶ αὐτὸς θεωρεῖ τὸ σωματικὸν ὡς τὸ μόνον πραγματικόν.
Ἐκτὸς δὲ τοῦ σωματικοῦ παραδέχεται, ἀκολουθῶν καὶ κατὰ τοῦτο
τὸν Δημόκριτον, καὶ δευτέραν ἀρχὴν, τὸ κενόν, τὴν χώραν· ἀρχὴν
ἣν θεωρεῖ ἀναγκαίαν διότι ἄλλως τὰ σώματα οὐδένα τόπον θὰ εἶ-
χον εἰς κίνησιν (X, 40). Ἐκτὸς δὲ τῶν σωμάτων καὶ τοῦ κενοῦ δὲν
ὑπάρχει τρίτον. Τέλος δὲ ὁ Ἐπίκουρος παρεδέχθη τὴν περὶ ἀτόμων
θεωρίαν τοῦ Δημοκρίτου. Ἐὰν σώματα κατ' αὐτὸν σύγκεινται ἐξ ἀ-
γεννήτων, ἀφθάρτων καὶ ἀναλλοιώτων συστατικῶν μερῶν ἢ ἀτόμων.
Ἐὰν ἄτομα ταῦτα πρὸ αἰώνων ἔνεκεν τοῦ βάρους τῶν ἐκινουῦντο ἐπὶ τὰ
κάτω. Πρὸς ἀλληλα συγκρουόμενα καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀπωθούμενα,
καταντῶσιν εἰς δινώδη κίνησιν, ἧς ἀποτέλεσμα εἶναι ὁ κόσμος. Ἡ
κοσμοποιία αὕτη δὲν ἐγένετο σκοπίμως, ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον τῆς ἀ-
νάγκης. Ὁ Ἐπίκουρος ἀναιρεῖ ὀριστικῶς, ὡς ὁ Δημόκριτος, πᾶσαν
τελειολογίαν, δηλ. τὴν δοξασίαν ὅτι ἡ φύσις ἀποβλέπει εἰς τέλος τι·
πᾶν φυσικὸν φαινόμενον εἶναι προῖόν φυσικῶν αἰτιῶν, καὶ ἐξηγήσιμον
διὰ φυσικῶν αἰτιῶν.

Διὰ δὲ τῆς θεωρίας ταύτης τῆς φύσεως νομίζει ὁ Ἐπίκουρος ὅτι ἀ-
ποσκορακίζεται οὐ μόνον ἡ δεισιδαιμονία περὶ τῶν θεῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ
πρόληψις περὶ τῆς Προνοίας τῶν, ἡ δημώδης περὶ θεῶν δοξασία εἶναι
τοσοῦτον παράλογος, ὥστε ὁ Ἐπίκουρος πιστεύει ὅτι ἄθεος εἶναι ὁ
παραδεχόμενος αὐτήν, οὐχὶ ὁ ἀναιρῶν (Δ. X, 123. οἶους δ' αὐτοῦς

(τούς θεούς) οἱ πολλοὶ νομίζουσιν οὐκ εἰσίν· οὐ γὰρ φυλάττουσιν αὐτοὺς οἷους νομίζουσιν· ἀσεβῆς δ' οὐχ ὁ τούτων πολλῶν θεοὺς ἀναιρῶν ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων). Ἄλλὰ καὶ ἡ εἰς τὴν πρόνοιαν πίστις χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν Ἐπικουρείων ὡς μῦθος. (Πλουτ. Ἐκλ. Χρηστ. 19. ἐπικουρείων δὲ χλευασμοὺς καὶ γέλωτας οὐ τι φοβητέον οἷς τολμῶσι χρῆσθαι καὶ κατὰ τῆς προνοίας, μῦθον αὐτὴν ἀποκαλοῦντες). Αἱ δοξασίαι αὗται κατὰ τὸν Ἐπίκουρον προῆλθον ἐξ ἀγνοίας καὶ φόβου· τὰ ἐν τοῖς ὀνείροις φαντάσματα ἐξελήφθησαν ὡς πραγματικὰ ὄντα, τὸ ἀκανόνιστον εἰς τὴν κίνησιν τῶν οὐρανίων σωμάτων ἀπέδωκαν οἱ ἀμαθεῖς εἰς τοὺς θεοὺς, τρομακτικὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, ὡς σεισμοὶ καὶ καταιγίδες, ἐνεποίησαν εἰς τὰς ψυχὰς τὸν φόβον ὑπερτέρων δυνάμεων. Ὁ φόβος εἶναι ἐπομένως ἀείποτε τὸ κύριον μέσον τῆς θρησκείας ὡς τὸ ἀνάπαλιν ἢ ἀπαλλαγὴ τούτου τοῦ φόβου τὸ οὐσιωδέστερον πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας.

Δὲν ἀρνεῖται ὅμως ὁ Ἐπίκουρος τὴν τῶν θεῶν ὑπαρξιν· ἀλλὰ δὲν λαμβάνουσιν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ κοσμικὰ συμβάντα. Εἰσὶ μακάρια ὄντα, ἀπηλλαγμένα πάσης φροντίδος καὶ κόπου, οὐδόλως μεριμνῶντα περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, διότι ἡ μακαριότης συνίσταται εἰς τὴν πάντελῃ ἀπραξίαν τοῦ ἀνθρώπου (Ἐπικτ. παρὰ Διογ. 123. Πρῶτον μὲν τὸν θεὸν ζῶον ἄφθαρτον καὶ μακάριον νομίζειν... μηδὲν μῆτε τῆς ἀφθαρσίας ἀλλότριον μῆτε τῆς μακαριότητος ἀνοίκειον αὐτῷ πρόσαπτε). Ἡ πληθὺς τῶν θεῶν τούτων εἶναι ἄπειρος. Ἀνθρωπόμορφοι ὄντες, πλὴν πεπροικισμένοι διὰ στερεῶν καὶ ἀπτῶν ἀλλ' αἰθερίων σωμάτων διάγουσιν εἰς τὰς διαμέσους χώρας τῶν ἀπείρων κόσμων, ὑπ' οὐρανὸν αἰωνίως αἴθριον, βίον ἀτάραχον καὶ ἄφθαρτον. Ὅθεν ἡ ὅλη θεολογία τοῦ Ἐπικούρου ἔχει τὸν αὐτὸν πρακτικὸν σκοπὸν, οἷον καὶ ἡ λοιπὴ φυσικὴ του, ἥτοι νὰ ἄρῃ τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ πᾶν κώλυμα τῆς ψυχικῆς ἡρεμίας. Μάλιστα καὶ ῥητῶς λέγει ὅτι μόνον τοιοῦτοι θεοὶ οἷους αὐτὸς παραδέχεται, δὲν ἐξαίρουσι φόβον· ὡσαύτως δὲ ζητεῖ ὁ Ἐπίκουρος νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἄδου, ἀρνούμενος τὴν τῆς ψυχῆς διάρκειαν μετὰ τὸν σωματικὸν θάνατον. Θαυμάζει ὅθεν πῶς δύναται τις νὰ θεωρῇ τὸν θάνατον ὡς φρικώδη· διότι μετὰ τοῦ θανάτου εἰσέρχεται ἡ ἀναισθησία, ἐπομένως δὲ οὐδὲν κακὸν ὑπάρχει. (Ἐπικτ. παρὰ Διογ. 124. 127. Τὸ φρικωδέστατον οὖν τῶν κακῶν ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· ἐπειδὴ περ ὅταν μὲν ἡμεῖς ὦμεν ὁ θάνατος οὐ πάρεστιν ὅταν δὲ ὁ θάνατος παρῇ τόθ' ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν.—Σεξ. Ἐμπ. Πύρρωνος ὑποτυπ. 111, 229). Ὁ θάνατος οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ, τὸ δ' ἀναισθητοῦν οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς).

ΗΘΙΚΗ

Τὸ μόνον ἀπόλυτον ἀγαθὸν κατὰ τὸν Ἐπίκουρον εἶναι ἡ ἡδονή,

καὶ τὸ μόνον ἀπόλυτον κακὸν ἢ ἀλγηδῶν (Ἐπικτ. παρὰ Διογ. 128.) τὴν ἡδονὴν ἀρχὴν καὶ τέλος λέγομεν εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν... πρῶτον ἀγαθὸν τοῦτο καὶ σύμφυτον... πᾶσα οὖν ἡδονή... ἀγαθόν... καθάπερ καὶ ἀλγηδῶν πᾶσα κακόν. Ὡς ἀπόδειξιν δὲ τῆς προτάσεως ταύτης ἀναφέρει ὁ Ἐπίκουρος τὸ γεγονός, ὅτι πάντα τὰ ἔμψυχα ὄντα ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς γεννήσεώς των ἐπιδιώκουσι τὴν ἡδονὴν καὶ φεύγουσι τὴν ἀλγηδῶνα, ὅτι ἐπομένως ἢ ἡδονὴ εἶναι ἐν γένει τὸ φυσικὸν ἀγαθόν, ἢ ἡ φυσικὴ κατάστασις πάντων τῶν ὄντων (Παραβ. Στοβ. Ἐκλ. 11,58. ἡδονὴ γάρ, ὅθεν καὶ τὴν ἐννοίαν ἀποδιδόασιν (οἱ κατ' Ἐπίκουρον φιλοσοφούντες) τοῦ τέλους τὸ οἰκείως διατιθέσθαι ἐξ ἑαυτοῦ πρὸς αὐτὸν χωρὶς τῆς ἐπ' ἄλλο τι ἀπάσης ἐπιβολῆς). Κατὰ τὴν θεμελιώδη ταύτην ἀρχήν, ὅτι ἢ ἡδονὴ εἶναι τὸ τέρμα πάσης ἀνθρωπίνης τάσεως, συμφωνεῖ ὁ Ἐπίκουρος μετὰ τῶν ἀρχαίων ἡδονικῶν, ἢτοι μετὰ τοῦ Ἀριστίππου· ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν ἑγγύτερον προσδιορισμὸν τῆς ἐπιδιωχθησομένης ἡδονῆς λίαν διαφέρει τοῦ Ἀριστίππου, μάλιστα δὲ ἢ εἰδικότης τῆς ἐπικουρικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἐξευγένεισιν τῆς ἐννοίας τῆς ἡδονῆς. Ἀπὸ τῆς ἀριστιππείου θεωρίας τῆς ἡδονῆς διακρίνεται ἢ ἐπικούρειος διὰ τῶν ἐπομένων προσδιορισμῶν.

Α'. Κατὰ μὲν τὸν Ἀριστίππον πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται ἢ στιγμιαία ἡδονή, ἢ ἀτομικὴ ἀπόλαυσις· κατὰ δὲ τὸν Ἐπίκουρον ἐκείνη ἢ ἡδονὴ εἶναι τὸ ἀληθὲς ἀγαθόν καὶ τὸ ἄκρον τέλος, ἢτις ἐπεκτείνεται ὡς ἔμμονος κατάστασις ἐπὶ τοῦ ὄλου βίου. Ἡ στιγμιαία τυφλὴ ἀπόλαυσις δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν εὐδαιμονία· ἀλλὰ πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τό τε παρελθόν καὶ τὸ μέλλον, ἐπομένως δὲ νὰ γίνηται ἐσκεμμένη ἐκλογὴ μετὰ τῶν ἡδονῶν. Πᾶσα ἡδονὴ εἶναι ναὶ μὲν ἀγαθόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ διὰ τοῦτο ἀρετὴ· καὶ πᾶσα ἀλγηδῶν κακόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ διὰ τοῦτο ἀπολύτως φευκτέα. Πολλάκις ὀφείλει τις νὰ ἀποφεύγῃ τι νὰ ἡδονήν, ὅταν ἐκ ταύτης παρέπηται μεγαλητέρα ἀλγηδῶν, καὶ πολλάκις νὰ ὑποστῆ ἀλγηδῶνα, ὅταν ἐντεῦθεν προσγίνηται μεγαλητέρα ἡδονή (X. 129). Ὅθεν ἀνάγκη νὰ σταθμίζῃ τις τὰς διαφόρους αἰσθήσεις τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀλγηδῶνος (X. 130) καὶ ἐν τῇ σταθμίσει ταύτῃ νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ σύνολον τοῦ βίου (τὸν ἡδὸν βίον, X. 132). Πρὸς δὲ ταύτην τὴν ὀρθὴν ἐκλογὴν τῆς ἐπιβλαβοῦς καὶ ἀβλαβοῦς ἡδονῆς ἀπαιτεῖται ἔλλογος φρόνησις.

Β'. Ὁ μὲν Ἀριστίππος ἐθεώρει τὴν σωματικὴν ἡδονὴν ὡς τὴν ἀκροτάτην, ὁ δὲ Ἐπίκουρος προτιμᾷ ταύτης τὴν ψυχικὴν. Ναὶ μὲν ἀναφέρονται καὶ τοῦ Ἐπικούρου ἐκφάνσεις συνάδουσαι πρὸς τὴν Κυρηναϊκὴν διδασκαλίαν. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τέλους, δὲν δύναμαι, λέγει, νὰ ἐννοήσω ἀγαθόν τι εἰάν ἀφαιρέσῃ τις τὰς διὰ γεύσεως ἡδονὰς καὶ τὰς δι' ἀφροδισίων καὶ τὰς διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ τὰς διὰ τῆς δράσεως (Διογ. X, 6 ἐκ τοῦ Ἐπικούρου περὶ

τέλους· οὐ γὰρ ἔχω τί νοήσω τ' ἀγαθὸν ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ καὶ τὰς ἀφροδισίων καὶ τὰς δι' ἀκροαμάτων καὶ τὰς διὰ μορφῆς. Ἔτι δὲ εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ ῥῆσις αὕτη· «ἀρχὴ καὶ ρίζα παντὸς ἀγαθοῦ ἡ τῆς γαστρὸς ἡδονή.» (Ἀθην. XII, 67). Ἐκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Μητροδώρου ἀναφέρεται τὸ «ὡς καὶ ἐχάρην καὶ ἐθρασυνάμην ὅτι ἔμαθον παρ' Ἐπικούρου ὀρθῶς γαστρί χαρίζεσθαι· περὶ γαστέρα γάρ, ὡς φυσιολόγε Τιμόκρατες, τὸ ἀγαθόν. (Πλουτ. non posse suaviter vivi. ce. Ἐπικ. 16, 9). Ἄλλ' αὐταὶ καὶ ἄλλαι παραπλήσιαι ῥῆσεις τοῦ Ἐπικούρου σημαίνουν ὅτι πᾶσα ἡδονὴ καὶ ἀλγηδὼν ἀνάγεται εἰς τὴν σωματικὴν ὑγείαν ἢ νόσον· ἀλλὰ διὰ τούτου οὐδόλως ἀποκλείεται ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ κυρία καὶ ἀκροτάτη ἡδονὴ εἶναι οὐχὶ ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις, ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς αἰσθητικῆς εὐπαθείας πηγάζουσα ἰλαρὰ διάθεσις τοῦ πνεύματος. Ἄφ' ἑτέρου δὲ ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἐπίκουρον καὶ ἄλλαι ῥῆσεις ἐν αἷς τίθησιν ἐν μείζονι μοίρα τὴν πνευματικὴν ἡδονὴν ἢ τὴν σωματικὴν (Δ. Λ. X, 137) μείζονας ἡδονάς εἶναι τῶν σωματικῶν τὰς τῆς ψυχῆς (1). Ψέγει τὴν σωματικὴν ἡδονὴν διότι διαρκεῖ ἐπὶ βραχὺ τι, ἐπομένως δὲ προτιμᾷ ἀντ' αὐτῆς τὴν πνευματικὴν, ἥτις δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐνεστώσης στιγμῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναμνήσεως καὶ τῆς ἐλπίδος περιλαμβάνει τό τε παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον (11,89). Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον θεωρεῖ τὴν σωματικὴν ἀλγηδὸνα ἐλάττονα τῆς πνευματικῆς (X, 137. ἔτι πρὸς τοὺς Κυρηναϊκοὺς διαφέρεται. Οἱ μὲν γὰρ χεῖρους τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας λέγουσι τῶν ψυχικῶν. . . . Ὁ δὲ τὰς ψυχικὰς. Τὴν γοῦν σάρκα διὰ τὸ παρὸν μόνον χειμάζειν, τὴν δὲ ψυχὴν καὶ διὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον· οὕτως οὖν καὶ μείζονας ἡδονάς εἶναι τῆς ψυχῆς).

Ὁ σοφὸς οἶον τὸν πλάττει ὁ Ἐπίκουρος, εἶναι αὐτάρκτης, διότι γινώσκει ὅτι πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν πόνων προσδεῖται μόνον ὀλίγων μέσων, ὅτι ἡ λιτὴ τροφή οὐχ ἥττον ἢ ἡ πολυτελής παρέχει ἴσην ἀπόλαυσιν, εἶναι ὅμως πολλῶν συντελεστικωτέρα πρὸς ἡσυχίαν καὶ ὑγείαν μας, ὅτι ἐπομένως οὐχὶ αὐξήσις πλούτου, ἀλλὰ περιορισμὸς τῶν ἀναγκῶν τὸν ἀποκαθιστᾷ ὄντως πλούσιον καὶ ὅτι ὅστις δὲν ἀρκεῖται εἰς τὰ ὀλίγα, οὐδὲ εἰς τὰ πολλὰ ἀρκεῖται (Στβ. Λογ. 17,30. παρ. Σενεκ. Ἐπιστ. 9,26. Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit tamen miser est.) Ἀποφεύγει τὰ πάθη ἅτινα ταραττοῦσι τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς, δὲν παραδίδεται εἰς ἐμπαθῆ ἔρωτα

(1) Τὴν μὲν σωματικὴν ἡδονὴν ἐχαρακτήριζον οἱ Ἐπικούρειοι διὰ τοῦ ἡδεσθαι, τὴν δὲ πνευματικὴν διὰ τοῦ χαίρειν.

οὐδὲ εἰς ἀσωτίαν, δὲν τὸν μέλει περὶ τῆς τῶν πολλῶν δόξης οὐδὲ ὀρέγεται φήμην, διότι ἀποδίδει ἀξίαν εἰς τὴν δόξαν καὶ τὴν αἰσχύνην ἐφ' ὅσον φέρουσιν ὡς συνεπείας πραγματικὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, οὐδὲ ὁλως ἀνησυχεῖ τί ἔσται αὐτῷ μετὰ θάνατον (Διογ. 118. οὐδὲ ταφῆς φροντιεῖν), οὐδένα φθονεῖ δι' ἀγαθὰ, ὧν αὐτὸς οὐδένα λόγον ποιεῖται. Πῶς δὲ ὁ Ἐπικούρειος σοφὸς δύναται νὰ νικᾷ τὰς λύπας, πῶς νὰ ἀπαλλάττηται ἀπὸ τοῦ φόβου τῶν θεῶν καὶ τοῦ θανάτου, τοῦτο παρετηρήθη ἀνωτέρω, ὥστε ὁ Ἐπίκουρος διὰ τῶν ἄρχῶν του χορηγεῖ ἡμῖν τὴν αὐτὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ εὐδαιμονίαν, οἷαν καὶ οἱ Στωϊκοὶ διὰ τῶν ἰδίων των. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ στωϊκισμὸς ἐλπίζει νὰ κατορθώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην διὰ τῆς καταπιέσεως τῆς αἰσθητικότητος, ὁ ἐπικουρισμὸς ἀρκεῖται εἰς τὸν περιορισμὸν αὐτῆς καὶ μετρίασιν· αἱ ἐπιθυμίαι δὲν πρέπει νὰ ἐκριζῶνται, ἀλλὰ νὰ θέτωνται εἰς ὀρθὴν σχέσιν πρὸς ὅλον τὸν σκοπὸν τοῦ βίου, πρὸς τὴν πλήρη τῆς ψυχῆς ἡρεμίαν. Ὁ Ἐπίκουρος ὅθεν καίτοι αὐτὸς λιτόβιος ὢν πόρρω ἀπέχει τοῦ ν' ἀποβάλλῃ κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν τὴν ἀπόλαυσιν πολυτελοῦς βίου· ὁ σοφὸς δὲν ζῆ ὡς κυνικὸς ἢ ὡς ἐπαίτης (Διογ. 119), δὲν παραμελεῖ τὴν εἰς τὸ μέλλον ἀναγκαίαν προμήθειαν, καὶ προτιμᾷ τὴν διὰ τῆς σοφίας κτῆσιν πάσης ἄλλης κτήσεως (Διογ. 120 προνοήσασθαι καὶ τοῦ μέλλοντος 121) χρηματίζεσθαι τε ἀλλ' ἀπὸ μόνης σοφίας ἀπορήσαντα· νομίζει τὴν αὐτάρκειαν μέγα ἀγαθὸν οὐχὶ ἵνα μεταχειρίζηται ὀλίγα ἀλλ' ἵνα ἔχῃ ἀνάγκην ὀλίγων (Ἐπικ. παρὰ Διογ. 130. καὶ τὴν αὐτάρκειαν δὲ ἀγαθὸν μέγα νομίζομεν οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως εἴαν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλὰ τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα πεπεισμένοι γνησίως ὅτι ἡδίστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν οἱ ἡκίστα αὐτῆς δεόμενοι). Ὡσαύτως δὲ φέρεται καὶ πρὸς τὸν θάνατον· δὲν τὸν φοβεῖται, μάλιστα τὸν ἐπιζητεῖ, ὅταν δὲν ἐναπολείπηται αὐτῷ ἄλλη ὁδός, ἵνα σωθῆ ἀπὸ ἀνυποφόρων παθημάτων· ἀλλὰ τοῦτο δυσκόλως συμβαίνει, διότι αὐτὸς ἔμαθε νὰ ἦναι εὐδαίμων καὶ ἐν τῷ μέσῳ σωματικῶν ἀλγηδόνων. Ὁ Ἐπίκουρος οὐδὲ ὁλως παραδέχεται τὴν στωϊκὴν προτροπὴν εἰς τὴν αὐτοχειρίαν (Cic. fin. I 15, 49. Si tolens bibes sint dolores feramus, sin minus æquo animo e vita cum ea non placeat tanquam e theatro exeamus. Διογ. †19 καὶ πηρωθεὶς τὰς ὄψεις μεθέξειν τοῦ βίου).

Εἰ δὲ καὶ ὁ σοφὸς δύναται νὰ ἐπαρκῆ εἰς ἑαυτόν, δὲν τὸν ἀπολύει ὁμως ὁ Ἐπίκουρος ἀπὸ τῆς μετὰ τῶν ἄλλων συνδέσεως, ὅστις ὁμως δὲν ἀποδίδει ἴσην ἀξίαν εἰς ἅπαντα τὰ εἶδη τῆς μετὰ τῶν ἄλλων συμβιώσεως. Περὶ ἐλαχίστου ποιεῖται τὴν πολιτείαν καὶ τὴν ἀστικὴν κοινωνίαν. Ὁ σκοπὸς τῆς συνδέσεως ταύτης εἶνε κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ἀπλῶς ἐξωτερικός, εἶναι ὁ τῆς ἀσφαλείας. Τὸ δίκαιον εἶναι ἀνέκαθεν συμβόλαιον πρὸς ἀμοιβαίαν ἐξασφάλισιν (Διογ. 150.

154) οί νόμοι τίθενται ἕνεκεν τῶν σοφῶν, οὐχὶ ἵνα μὴ ἀδικῶσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀδικῶνται (Στ. λογ. 43, 139). Τὸ δίκαιον καὶ ὁ νόμος εἶναι ἐπομένως ὑποχρεωτικὰ οὐχὶ καθ' ἑαυτά, ἀλλ' ἕνεκεν ἐτέρου τινός, τὸ ἀδικον εἶναι φευκτὸν οὐχὶ καθ' ἑαυτὸ ἀλλὰ διότι ὁ ἀδικῶν δὲν ἀπαλλάττεται τοῦ φόβου τῆς ἐξελέγξεως καὶ τῆς ποινῆς (Δ. 150. 151). Ὅθεν ὁ σοφὸς λαμβάνει μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας, ἐφ' ὅσον τοῦτο εἶναι ἀναγκαῖον εἰς αὐτὸν πρὸς ἀσφάλειάν του· ἡ ἡγεμονικὴ ἰσχὺς εἶναι ἀγαθόν, ἐφ' ὅσον μᾶς προφυλάττει τῆς βλάβης, ὅστις ὁμῶς τὴν ἐπιζητεῖ, χωρὶς δὲ αὐτῆς νὰ ἐπιτύχη τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἶναι μωρὸς (Δ. 140) καὶ ἐπειδὴ συνήθως ὁ ἰδιώτης ζῆ ἐν πλείονι ἀνέσει καὶ ἡσυχίᾳ ἢ ὁ πολιτικὸς ἐπόμενον ἦτο ὅπως οἱ Ἐπικουρείοι ἀποτρέπῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ πολιτικὰ πράγματα, ἅτινα ὡς ἐδόξαζον ἀνθίσταντο εἰς τὸν κύριον προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν φρόνησιν καὶ εὐδαιμονίαν (Πλουτ. Κελ. I. 31. 33. Ἐπικ. Διατρ. I, 23, 6). Τὸ σύνθημά των εἶναι λάθε βιώσας, καὶ ἡ μέση κατάστασις φαίνεται εἰς αὐτοὺς ἢ μᾶλλον αἰρετὴ καὶ ἐπιζήλος. (Μητροδ. παρὰ Στωβ. λογ. 45 26. ἐν πόλει μήτε ὡς λέων ἀναστρέφου μήτε ὡς κῶνωψ, τὸ μὲν γὰρ ἐκπατεῖται τὸ δὲ καιροφυλακτεῖται). Διὰ δὲ τὸν αὐτὸν λόγον, οἱ Ἐπικουρείοι ἐπαινοῦσι τὴν μοναρχίαν (παρὰ Διογ. 140 ἕνεκα τοῦ θαρρεῖν ἐξ ἀνθρώπων ἐστὶ κατὰ φύσιν ἀρχὴ καὶ βασιλεία ἀγαθὸν ἐξ ὧν ποτε τοῦτό τις οἶός τ' ἢ παραστυεάζεσθαι), καὶ ἐπιτρέπουσιν εἰς τὸν σοφὸν νὰ θεραπεύῃ τὸν μονάρχην (Δ. 121: καὶ μόνον ἐν καιρῷ θεραπεύσειν). Ὡς εἰς τὴν αὐστηρὰν ἠθικὴν διδασκαλίαν τῶν Στωϊκῶν ἀντεστοίχει τὸ ἀκλόνητον ἐκεῖνο δημοκρατικὸν φρόνημα, ὅπερ κυρίως ἐν Ῥώμῃ πολλάκις ἀπαντῶμεν συνδυαζόμενον μετὰ τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, οὕτως ἀπεναντίας ἤρμोजεν εἰς τὸ χαῦνον καὶ δειλὸν πνεῦμα τῶν Ἐπικουρείων νὰ ἐπιζητῶσι τὴν προστασίαν τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος.

Μετὰ τῆς πολιτείας ὁ Ἐπίκουρος εἶχεν ἀποκρούσει, ὡς λέγεται, καὶ τὴν οικογενειακὴν ζωὴν. (Ἐπικτ. Διατρ. I, 23, 3 (κατὰ τοῦ Ἐπικουρίου), διατί ἀποσυμβουλεύεις τῷ σοφῷ τεκνοτροφεῖν; τί φοβῆ μὴ διὰ ταῦτα εἰς λύπας ἐμπέσῃ;—11, 20, 20. Ἐπίκουρος τὰ μὲν ἀνδρὸς πάντ' ἀπεκόψατο καὶ τὰ οἰκοδεσπότη καὶ φίλου) ἴσως δὲ τοῦτο εἶναι ὑπερβολή· καὶ πραγματικῶς ἔλεγε μόνον, ὅτι ὁ σοφὸς ὀφείλει ν' ἀπέχη τοῦ γάμου καὶ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν ἐκ τούτων μέλ-λωσιν εἰς αὐτὸν νὰ ἐπέλθωσιν ἐνοχλήσεις (Δ. 119· καὶ μὴν καὶ γαμήσειν καὶ τεκνοποιήσειν τὸν σοφόν, ὡς Ἐπίκουρος ἐν ταῖς διαπορίαις καὶ ἐν ταῖς περὶ φύσεως, κατὰ περιστάσιν δὲ ποτε βίου οὐ γαμήσειν).

Ὡς τὸ ἀνώτατον ὁμῶς εἶδος τῆς κοινῆς συμβιώσεως θεωρεῖ ὁ Ἐπίκουρος τὴν φιλίαν, ἣτις κατ' ἐξοχὴν συντείνει εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ὅλου βίου (X, 148). Τοσοῦτον ἐξῆρεν αὐτήν, ὥστε ἔλεγεν, ὅτι ὁ σοφὸς χρεῖας τυχοῦσης, οὐδὲν διστάζει ὅπως ἀποθνήσκῃ ὑπὲρ τοῦ

φίλου του (X, 121). Τοσοῦτον ἀφιλοκερδές ἐθεώρει τὸ φιλικὸν αἴσθημα, ὥστε ἀπεδοκίμαζε τὸ νὰ εἰσαγάγῃ μεταξὺ τῶν μαθητῶν του τὴν κοινοκτησίαν, ὡς ὁ Πυθαγόρας, διότι τοιαύτη εἰσχωγῆ προϋποθέτει ἤδη ἀμοιβαίαν δυσπιστίαν, ἐνῶ μεταξὺ φίλων δὲν πρέπει νὰ προϋποτίθεται τοιοῦτό τι (Δ. X, II. Τόν τε Ἐπίκουρον μὴ ἀξιοῦν εἰς τὸ κοινὸν κατατίθεσθαι τὰς οὐσίας καθάπερ τὸν Πυθαγόραν κεινὰ τὰ τῶν φίλων λέγοντα· ἀπιστούντων γὰρ εἶναι τὸ τοιοῦτον, εἰδ' ἀπίστων οὐδὲ φίλων). Πολλαχόθεν δὲ μαρτυρεῖται ὅτι ἡ ἐπικουρικὴ σχολὴ ἔβαλεν εἰς πρᾶξιν τὰς ἀρχὰς ταύτας περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς φιλίας.

Γ') Τέλος δὲ ἡ περὶ τῆς ἡδονῆς ἐπικούρειος θεωρία διακρίνεται τῆς ἀριστιπείου καθότι ἐνῶ ὁ Ἀρίστιππος ὑπεστήριζε τὴν θετικὴν καὶ ὅσον ἐνεστιν ἐντεταμένην ἡδονήν, ὁ Ἐπίκουρος συνίστα τὴν μετριασμένην ἡδονήν, ἣ ὄχι μόνον τὴν χαλινχωγῆσιν ἀλλὰ καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῶν παθῶν, τὴν νηφελιότητα καὶ τὴν αὐτάσκειαν. Τοῦτο δὲ ἀναγκαιῶς παρείπετο ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Ἐπίκουρος προσδιορίζων τὴν ἡδονὴν εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τοῦ βίου. Ἐπομένως δὲ ὤφειλε νὰ ὑπαγορεύσῃ τοιαύτην πρὸς τὴν ἡδονὴν τάσιν, δι' ἧς νὰ συνδυάζηται ἔμμονος καὶ ἐπὶ παντός τοῦ βίου ἐπεκτεινομένη εὐδαιμονία. Ὁ Ἐπίκουρος τοσοῦτον ἀπέχει νὰ θεωρῇ ὡς τὸν ἀκρότατον σκοπὸν τὴν τάσιν πρὸς θετικὴν καὶ ὅσον ἐνεστιν ἐντεταμένην ἡδονήν, ὥστε ἀπ' ἐναντίας διῆσχυρίζεται, ὅτι ἡ οὐσία καὶ τὸ τέλος τῆς ἡδονῆς συνίσταται εἰς τὴν ἀλυπησίαν. Διότι, λέγει, τότε μόνον ὀρεγόμεθα τῆς ἡδονῆς, ὅταν αἰσθνῶμεθα τὴν ἀλγηδόναν μιᾶς ἀνεκπληρώτου ἀνάγκης (τότε γὰρ ἡδονῆς χρεῖαν ἔχομεν, ὅταν ἐκ τοῦ μὴ παρῆναι τὴν ἡδονὴν ἀλγῶμεν). ἐὰν ὅμως δὲν ὑπάρχῃ τοιαύτη ἀνεκπλήρωτος ἀνάγκη, ἐὰν εἴμεθα ἐν καταστάσει ἀλυπησίας, οὐδὲ προσδεόμεθα τῆς ἡδονῆς (ὅταν δὲ μὴ ἀλγῶμεν, οὐκέτι τῆς ἡδονῆς δεόμεθα X, 128). Ὅθεν κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ἡ ἐνέργεια τοῦ σοφοῦ πρέπει μᾶλλον ν' ἀπευθύνηται εἰς ἀποφυγὴν τοῦ δυσαρέστου, ἢ εἰς θετικὴν ἡδονήν. Ὡς τὴν ἀληθεστάτην καθὰ διαρκεστάτην ἡδονὴν θεωρεῖ τὴν ψυχικὴν ἡρεμίαν, τὴν ἀταραξίαν τοῦ πνεύματος ἣτις κατὰ πᾶσαν τοῦ βίου περίστασιν ἐπαρκεῖ ἡμῖν. Ἀλλὰ τοιαύτη γαλήνη καὶ ἡρεμία τῆς ψυχῆς εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μετὰ λόγου φρονήσεως καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἐπομένως δὲ ὀφείλει τις ἀπολύτως ἵνα ὀρέγηται τῆς ἀρετῆς οὐχὶ βεβαίως καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐνεκεν τῆς εὐδαιμονίας μεθ' ἧς ἀναποσπᾶστως συνδέεται (X, 138). δὲν δύναται νὰ ζῇ εὐαρέστως, ἐὰν δὲν ζῇ μετὰ λόγου δικαίως καὶ καλῶς (X, 132, 140). Ἡ ἀρετὴ ἄρα εἶναι ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης ὀρέξεως ὅχι ὡς ἰδιόσκοπος, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖον μέσον τῆς εὐδαιμονίας. Καὶ ἐκείτην δὲ τῶν ἀρετῶν ὁ Ἐπίκουρος ἐξετάζει ὑπὸ ταύτην τὴν ἐποψιν. Ἐπαινεῖ τὴν ἀνδρίαν, διότι μᾶς καθιστᾷ ἱκανοὺς νὰ ὑπερνικῶμεν τὸν φόβον

καὶ τὴν λύπην (Cic. de fin. 1, 15, 49), τὴν ἐγκράτειαν, διότι μᾶς διδάσκει τὴν περισκευμένην ἐκείνην ἐκλογὴν τῆς ἡδονῆς, δι' ἧς μετέχομεν πλείστης χαρᾶς καὶ ἐλαχίστης λύπης (αὐτόθι 14, 47), τὴν δικαιοσύνην διότι ὁ δίκαιος ζῆ ἄνευ φόβου τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ὁ ἄδικος καταδιώκεται καὶ βασανίζεται ὑπὸ τούτου τοῦ φόβου (αὐτόθι 16 Δ. Λ. X, 144).

Μετὰ δὲ τὴν ἐκθεσιν ταύτην τοῦ ἐπικουρικοῦ συστήματος εἰς θελήσωμεν ἤδη νὰ εἰψώμεν ἐν βλέμμα καὶ ἐπὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν στωϊκισμόν, ὅτι μὲν πρῶτον παρίσταται ἡμῖν πρόχειρον εἶναι ἡ ἀντιθέσις ἐκατέρωθεν τῶν Σχολῶν δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις δείκνυνται καὶ συγγενεῖς, καὶ τὴν διαφορὰν αὐτῶν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀντιθέσιν ἐντὸς τῆς αὐτῆς κυρίας διευθύνσεως. Ἀμφότερα συναπαντῶνται ὡς πρὸς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς φιλοσοφίας των, παρ' ἀμφοτέροις τὸ θετικὸν ἐνδιάφορον ὑπερέχει τοῦ θεωρητικοῦ, ἀμφότερα πραγματεύονται περὶ τῆς Φυσικῆς καὶ τῆς Λογικῆς καθὸ ἀπλῶν βοηθητικῶν ἐπιστημῶν τῆς ἠθικῆς, ἀμφότερα ὁμῶς ἀποδίδουσι πολλῶ μείζονα βαρύτητα εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ εἰς τὴν Λογικὴν. Καίτοι ἀμφότερα λαμβάνουσι τὴν ἀφετηρίαν των ἐκ τοῦ αἰσθητισμοῦ, δὲν ἴστανται ὁμῶς εἰς τὸ αἰσθητικὸν φαινόμενον ἀλλὰ προβαίνουσι καὶ περαιτέρω. Ὅτι μετὰ τοῦ αἰσθητισμοῦ ἐν τε τῷ στωϊκῷ καὶ τῷ ἐπικουρικῷ συστήματι συνδέεται ὀριστικὸς ὕλισμός, τοῦτο δείκνυται συναρδον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος εἶναι ὁμῶς ἀξιοσημείωτον, ὅτι ὁ ὕλισμός οὗτος ἐκατέρωθεν θεμελιούται διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀρισμοῦ τοῦ σώματος. Ἄλλ' εἰς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τῆς θεωρίας ταύτης ἀφίστανται σφόδρα ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἡ ἀπόστασις τῶν δύο σχολῶν γίνεται καταφανῆς διὰ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς στωϊκῆς τελεολογίας καὶ τῆς μηχανικῆς φυσικῆς τοῦ Ἐπικούρου, μεταξὺ τοῦ μοιραίου πανθεισμοῦ ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ ἀπολύτου ἀτομικισμοῦ ἀφ' ἑτέρου, μεταξὺ τῆς θεωρητικῆς ὀρθοδοξίας τῶν Στωϊκῶν, καὶ τῆς ἀθρησκου ἐξηγήσεως τῶν Ἐπικουρείων. Τὸ θέατρον τῆς ζωηροτάτης ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν δύο Σχολῶν εἶναι ἡ ἠθικὴ, ἀλλ' ὁμῶς καὶ ἐν ταύτῃ συναντῶνται ἐγγύτερον ἢ ὅσον ἡδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ κατὰ πρώτην ὄψιν. Ἀμέσως βέβαια φαίνεται ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ μεγαλειτέρα ἐναντιότης, ἢ ἡ ἐπικουρὸς ἀρχὴ τῆς ἡδονῆς, καὶ ἡ στωϊκὴ τῆς ἀρετῆς. Οὐχ ἦττον ὁμῶς πρόκειται παρ' ἀμφοτέροις οὐ μόνον περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, περὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ καὶ οἱ ὅροι τῆς εὐδαιμονίας ὑπ' ἀμφοτέρων προσδιορίζονται διὰ τρόπου ἀναλόγου. Κατὰ μὲν τὸν Ζήνωνα τὸ ἀκρότατον καὶ μοναδικὸν ἀγαθὸν εἶναι ἡ ἀρετὴ, κατὰ δὲ τὸν Ἐπίκουρον ἡ ἡδονή· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ μὲν ἐπιδιώκει τὴν ἀρετὴν κυρίως εἰς τὴν ἀποχώρισιν ἀπὸ τῆς αἰσθητικότητος ἢ εἰς τὴν ἀπάθειαν, ὁ δὲ τὴν ἡδονήν,

εἰς τὴν ψυχικὴν ἡρεμίαν ἢ τὴν ἀταραξίαν, συμφωνοῦσιν ἀμφοτέρω εἰς τοῦτο ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκει ἀπόλυτον καὶ διαρκῆ ἱκανοποίησιν εἰς ἑαυτόν, ὅταν φθάσῃ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ παντός ἐξωτερικοῦ ἐρεθιστικοῦ καὶ τυχερᾶς περιστάσεως. Εἰς ἑκάτερον τὸ σύστημα ἔγκαιται ὡς κοινὴ προϋπόθεσις ἢ αὐτὴ προϋπόθεσις τῆς εἰς ἑαυτὴν περιοριζομένης ὑποκειμενικότητος, καὶ ἑκάτερον παρέστησε τὴν ἔννοιαν ταύτην ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν, διὰ τῆς ἰδανικότητος τοῦ σοφοῦ, καὶ κατὰ μέγα μέρος διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων· διότι καὶ ὁ ἐπικουρικὸς σοφὸς ἀνυψοῦται, ὡς εἶδομεν, ὑπεράνω τῆς ἀλγηδόνος καὶ τῆς ἀνάγκης, καὶ αὐτὸς περιέρχεται μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὡς θεὸς κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ αὕτη ἡ διάφορος ἐκτίμησις τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἀρετῆς προῖοῦσα ἐξισοῦται ἐν μέρει τοῦλάχιστον, ἐφ' ὅσον οὔτε οἱ Στωϊκοὶ χωρίζουσι τὴν εὐδαιμονίαν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, οὔτε οἱ Ἐπικουρεῖοι τὴν ἀρετὴν ἀπὸ τῆς εὐδαιμονίας. Τέλος δὲ ἐπειδὴ ἑκάτερον τῶν συστημάτων τούτων συνιστᾷ κοινωφελῆ ἐνέργειαν, τοὺς μὲν Στωϊκοὺς χαρακτηρίζει ἡ ὁμολογία φυσικῆς τινος κοινότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὁ ῥητῶς ἐκφρασθεὶς κοσμοπολιτισμὸς, τοὺς δὲ Ἐπικουρεῖους ἡ τῆς φιλικῆς ἐπιμέλεια καὶ ἡ φιλάνθρωπος πραότης τῆς ἠθικῆς των· ἐκτὸς δὲ τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων ὑπάρχει εἰς αὐτὰ κοινόν τι, ὅτι ἑκάτερον ἔγκαιται τὴν ἀρχαίαν πολιτείαν, καὶ ἀποτρέποντα τὸν ἄνθρωπον τοῦ δημοσίου βίου, θέτουσι τὰς βάσεις τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ εἰς τὴν καθαρὰν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Καθόλου δ' εἰπεῖν τὸ διακρίνον τὰς δύο Σχολὰς εἶναι ἡ θεωρία περὶ τῶν ὄρων, ὑφ' οὓς ἐπιτυγχάνεται ἡ εἰς ἑαυτόν ἐπανάπαυσις καὶ ἱκανοποίησις τοῦ ὑποκειμένου· διότι ἐνῶ οἱ Στωϊκοὶ ἀνευρίσκουσιν αὐτὴν εἰς τὴν ἀπόλυτον ὑποταγὴν τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τὸν νόμον τοῦ παντός, ἀπεναντίας οἱ Ἐπικουρεῖοι δοξάζουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἱκανοποιητῆται εἰς ἑαυτόν, ἐὰν δὲν περιορίζηται ὑπὸ τινος ἐκτὸς αὐτοῦ κειμένου, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀτομικοῦ βίου ἀπὸ πάσης ἐξαρτήσεως καὶ πάσης ταραχῆς εἶναι ὁ πρῶτος ὄρος τῆς εὐδαιμονίας. "Οθεν οἱ μὲν θεωροῦσι τὴν ἀρετὴν οἱ δὲ τὴν ἀτομικὴν ῥαστώνην, ἢ τὴν ἡδονήν, ὡς τὸ ἀκρότατον ἀγαθόν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ ἡδονὴ ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ἐπικουρείων ὡς ἀρνητικὴ, ὡς ἀλυπησία καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, διὰ τοῦτο φαίνεται αὐτοῖς οὐσιωδῶς ὅτι ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐγκρατείας τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐκ τῆς ἀδιαφορίας τῶν ἐξωτερικῶν κακῶν καὶ τῶν αἰσθητικῶν καταστάσεων, ἐκ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς κατ' αὐτὴν πράξεως, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐκ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σοφίας, καὶ οὕτω καταντῶσι διὰ τινος πλαγίας ὁδοῦ ἐπὶ τέλους εἰς τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον, εἰς ὃ καὶ οἱ Στωϊκοί, εἰς τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐναπόκειται εἰς μόνον ἐκεῖνον, ὅστις εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ παντός ἐξωτερικοῦ καὶ εἶναι εἰς ἀρμονίαν πρὸς τὸν ἑαυτόν του.